

A MŰSZAKI KÖNYVTÁRI FORGALOM TERVEZÉSE ÉS STATISZTIKÁJA A TELEFONGYÁRBAN

A műszaki könyvtárak munkájának tervszerűvé tétele mindinkább előtérbe kerül. Tervszerű iparfejlesztés, gyártmányaink tervszerű fejlesztése mellett természetes, hogy az ipari fejlesztéshez szellemi alapot szolgáltató műszaki könyvtárak fejlesztése és munkája szintén tervszerű legyen. Ezt a szándékot tükrözi az a tény is, hogy a műszaki könyvtárak értékelhető jó munkájának fontos pontja, mintegy feltetele is a m u n k a t e r v .

1. Kezdeti, alapfoku tervfeladatok

Általános iparfejlesztésünk jelenlegi fokán a vállalati műszaki könyvtárügy is tuljuttott a kezdeti szervezési nehézségeken. Ennek ellenére általános, alapvető feladatok megoldását ma is lehet, esetleg kell még tervezni. Ilyen alapvető feladatok: könyvtár-helyiség, raktár, olvasó-szoba létesítése; berendezés és felszerelési tárgyak beszerzése, vagy modernizálása; rendezett adminisztráció bevezetése, az állomány leltárba vétele stb. Ezek és az ezekhez hasonló alapvető feltételek megszerzése, kiharcolása ma is lehet bármely műszaki könyvtáros munkatervének célkitűzése.

2. Magasabbfoku tervfeladatok

Bár a könyvtári munka fokozatai, minőségi szintjei között nem igen lehet éles határt vonni, mégis mondhatjuk, hogy ahol az alapvető feltételek megvannak, ott a tervezést, a tervszerűséget magasabbfoku könyvtári feladatok megoldására kell kiterjeszteni. Ilyenekként említhetnénk: katalógusok készítése, szabványos címleírások, szakozás javítása, tájékoztató szolgálat, irodalom-kutatás, bibliográfiák készítése, folyóirat feltárás, prospektus gyűjtés, a termelési terv irodalommal való konkrét támogatása stb. E feladatok ellátása már kétségtelenül a könyvtári munka magasabb foká, de egyben szoros függvénye is a könyvtári dolgozók tudásának, képzettségének.

3. Középfoku tervezési feladatok

Ha magasabb szintet még nem is ér el a könyvtár és a könyvtári munka, bizonyos -középfokunak nevezhető- feladatokat már terveznie lehet, és kell is. Itt a tervszerű állománygyarapításra, a könyvforgalom céltudatos növelésére, az olvasók számának a megkívánható szintre hozására, az olvasók foglalkozás és korszerinti megoszlásának tudatos alakítására szeretnék részletesebben kitérni.

Előbb azonban nézzünk meg egy ismételten visszatérő kérdést: vajon lehet-e, érdemes-e tervezni pl. a könyvforgalmat, az olvasóforgalmat vagy az olvasók megoszlását.

Azt mondhatjuk, hogy az olvasás sokkal inkább spontán megnyilvánulás, semhogy azt tervszerűen irányítani lehetne, akinek kedve és ideje van, olvas, akinek nincsen, az nem olvas. Ez -szerencsére- nem egészen így van. Egyik legfőbb dologról, a propagandáról nem kívánok beszélni. Csak azt emlitem itt meg, hogy minden műszaki könyvtárnak igen jelentős természetes vagy szükségszerű olvasótábora van. A kutatók, tervezők, szerkesztők, műszaki és gazdasági vezetők, ujitók, egyetemi és technikumi hallgatók a műszaki könyvtáros "vastartaléka"-i. A könyvtároson mulik, hogy ezt a tartalékot jó munkájával növelni, minden irányban kiterjeszteni tudja. A fent említettek jó része az irodalom segítségével, mondhatnánk az "irodalomból" él. Igaz, hogy a dolgozók nem kis hányada irodalom nélkül is megvan, de a szorgalmas olvasók példáján éppen a könyvtárosnak a feladata, hogy a dolgozók szélesebb körét tervszerű propagandával, átgondolt munkával, szolgáltatásainak hasznosságával rávegye, hogy a szakirodalom ismeretével szakmájában mindenki jobban boldogul, jobban keres. A könyvtáros feladata kettős. Maradéktalanul tegyen eleget a "szívóhatásnak", azaz jól és gyorsan elégítsen ki minden felmerülő igényt. Ezentul pozitív hatása is legyen működése, igényeket kell ébresztenie, és ezen igényeknek is időben eleget kell tennie.

Igy felfogva lehetséges és érdemes a könyvtári forgalmi munkák tervezése. Azonkívül szükséges is, mert helyes cél, hogy minden műszaki könyvtárat "felhozzunk" bizonyos megkívánható és elérhető szintre. Természetesen helyes volna az összes műszaki könyvtárakra kiterjedő érvénnyel eldönteni, hogy melyek a legfontosabb tervezendő feladatok, sőt jó volna ezeket fontossági sorrendbe is állítani. A következőkben pár olyan feladatról szólok, amelyekkel már "perbe szálltunk", anélkül azonban, hogy ezeket tartanám a legfontosabbaknak, vagy még kevésbé, hogy a megoldást szerencsésnek.

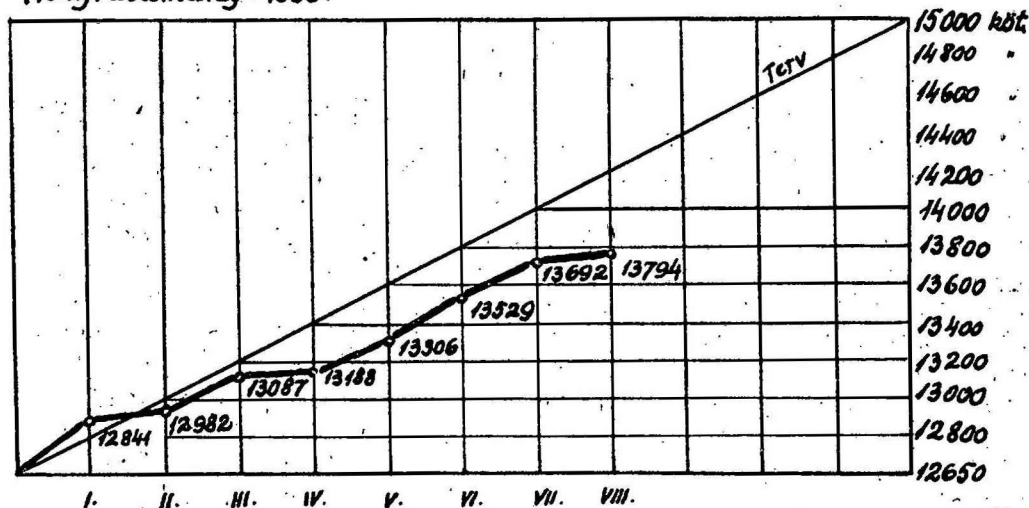
3.1 Az állománygyarapítás irányzásmai és gyarapodási statisztika

A műszaki könyvtár iránti érdeklődés fenntartásához, de elsősorban a könyvtár használhatóságához állandóan friss anyaggal gyarapított állomány kell. A vállalatoknál nem a kötettség érdekes, hanem az, hogy a legújabb irodalom legyen kéznél. A fejlődés mai ütemében a műszaki irodalom gyorsan avul, mindenki az újat, a legújabb műszaki eredményeket keresi. A műszaki könyvtár csak úgy töltheti be feladatát, ha szolgáltatni tudja szakmája legújabb kiadványait. A szerzeményezésnek kicsit versenyfutás jellege is van. Tekintet nélkül arra, mekkora könyvtárunk, minden újat szívesen meg kell szereznünk. Ebbe a természetesnek mondható szerzeményezési versenybe is kell azonban bizonyos tervszerűséget vinni. Azért is, mert az anyagi alapöt jó előre biztosítani kell, és azért is, mert ezt az ún. keretet a lehető legjobban kell felhasználni.

Az állománygyarapításra a legtöbb vállalatnál megvan már több évre visszamenőleg az adatok. Ezeknek az adatoknak az alapján jó közelítéssel megtervezhető a szerzeményezés. Az alábbi, konkrét esetben nagyjából hasonló évek után 1955-ben 2160 kötet volt a gyarapodás, és ezzel együtt az év végi állomány 12 650 kötet. Miután a körülmények, feltételek, a vállalati profil nem változik, s ha a könyvkiadás és behozatal az előző évihez hasonló lesz, akkor az előző évi pénzfelhasználással megközelítően azonos mennyiségű könyvvél lehet a könyvtárat gyarapítani. Vagyis az alábbi irányszámokat tűztük magunk elé az 1956. évre: jan. 12 800; febr. 13 000, stb. végül nov. 14 800; dec. 15 000. Természetesen ezekhez a számokhoz nem szabad mereven ragaszkodni, mert ezáltal öncélúvá válna a terv. Igazolásul az előbbi számsor tervgrafikonját és a teljesítés valóságos adatait az alábbi rajzon szemléltetem annak előrebocsátásával, hogy mindig a normális, természetes igények kielégítése és a figyelemre érdemes kínálat alakulása szabta meg ez időszak alatt is a szerzeményezést.

Amint a grafikon mutatja, a terv és a természetes alakulás nem mutat számottevő eltérést. A tervszerűség itt azért kell, hogy pénzgazdálkodásunkban meglepetés ne érjen, hogy előre tudjuk a helyszükségletet, és hogy nagyobb kiadásokra /devizás könyvek, előző évi folyóiratok kötetése/ is tudjunk tartalékolni.

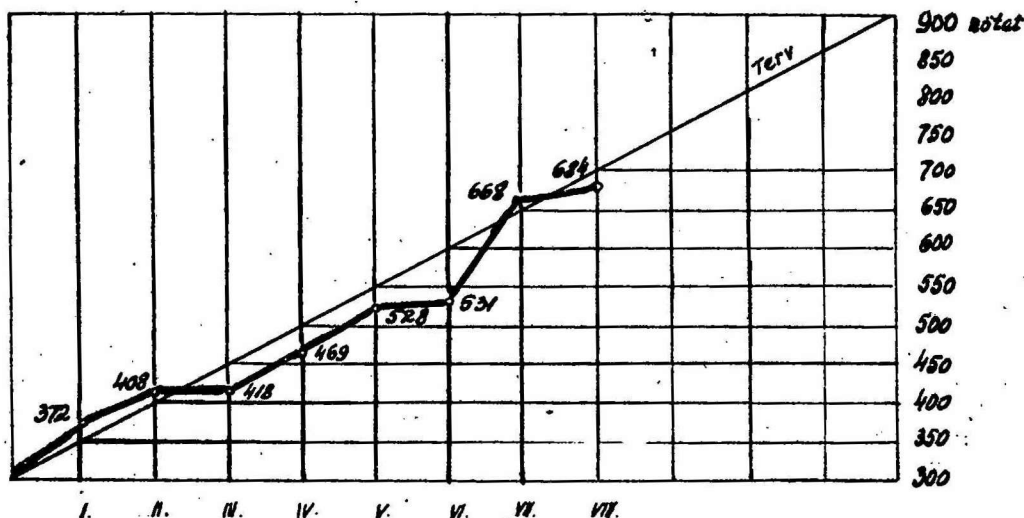
Könyvállomány: 1956:

3.2 A kölcsönzési forgalom irányzásai és a forgalmi statisztika

Az elmúlt évek forgalmáról a legtöbb vállalatnál hiányoznak a megnyugtató adatok. A tervezésnél segítségül szolgálnak az OMK-nak a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója 1954. évi 1. és 1955. évi 6. számában közölt versenyértékelő forgalmi adatai. Az állomány-kihasználtság mutatószámaiból indultam ki. Ezek szerint 1955-ben a középüzemek állománykihasználtsága 53,2 % volt. A konkrét esetben 50 % körüli kihasználtság eléréséhez 15 000 kötetes állománynál 1956-ban 7500 kötetnyi kölcsönzés szükséges. /Egyelőre nem volt cél nagyobb időtartamot átfogó átlagszintet tervezni./ Ilyen megfontolással, ha a múlt év utolsó hónapjában 300 kötet volt a havi kölcsönzés, havonként 50 kötetnyi emelkedéssel ez évről alábbi számtani sort kapjuk: jan. 350; febr. 400 stb., dec. 900. A sor összege 7500, ami -kis sántítástól eltekintve- meg is felelne az 50 %-nyira tervezett célnak. A tervgrafikon az alábbi:

Könyvkölcsönzés: 1956.

A tényleges alakulás azt mutatja, hogy a terv betartható. Az ezévi tervezett %-os emelkedés elég nagy, de ez a viszonylag alacsony kezdő szint miatt van. Természetes, hogy a növelés tempója éveken keresztül nem lehet azonos, mert minél inkább közel jutunk a szakmai maximumhoz, a növelés üteme egyre csökken. Éppen ezért minden évet külön megfontolásokkal kell tervezni, hogy a terv reális és betartható legyen.

3.3 Az olvasóforgalom irányzásai és forgalmi statisztikája

Az olvasók számának tervezése már lényegesen nehezebb, mint az előző két feladat volt. Itt még általában a fogalmakat is rendezni, tisztázni kell. Különbséget kell tenni "olvasó" és "rendszeres olvasó" között. Olvasó az is, aki "egyszer-másszor" megjelenik. A havi olvasók száma nagyobb, mint ugyanazon hónap rendszeres olvasóié. Nem rendszeres olvasóknak tekintendők azok is, akik hivatalból, állandó használatra vesznek ki segédkönyvet.

Figyelembe kell azt is venni, hogy a könyvtár hány hónapig és milyen évszakban számolja olvasóit a mutatószám megállapításához mivel ennek is nagy befolyása van az olvasók számára.

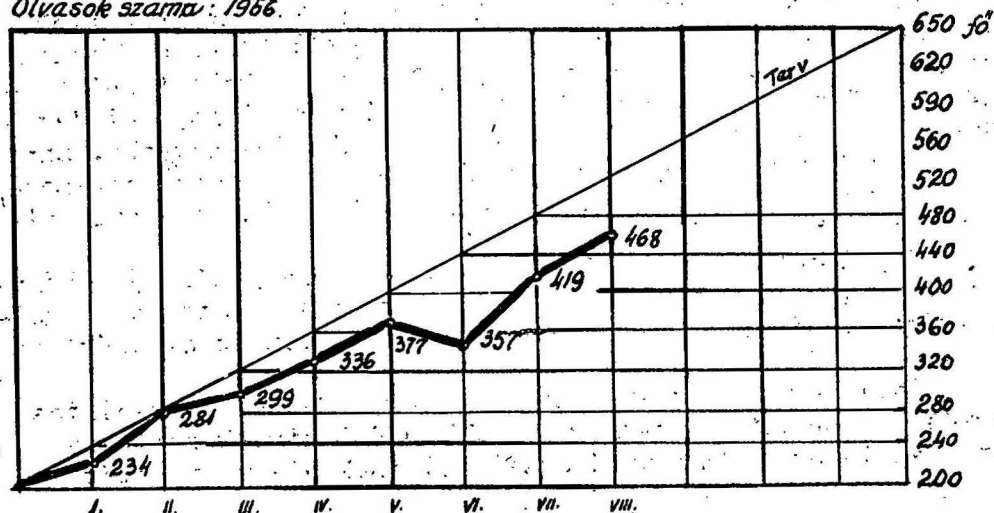
Mivel sem a fent említett, sem egyéb ezzel kapcsolatos kérdések nincsenek tisztázva, a MKT előbb hivatkozott adatközlései is csak fenntartásokkal volnának alapul vehetők.

Ezért a tervezéskor bizonyos elemi megfontolásokkal kellett kezdeni.

Első tisztázandó kérdés az olvasók számbavételének elve volt. Ahányszor jelentkezik a kölcsönző, a könyvtáros annyiszor regisztrálja. Ha több könyvet vesz ki egyszerre, az a könyvek számában többet, az olvasók számában azonban csak egyet jelent. Másik kérdés a szélső helyzetek átgondolása. Ha minden alkalommal minden kölcsönző csak egy könyvet vinne, akkor a konkrét esetben az évi 7500 kötethez ugyanennyi olvasó kellene. Ha viszont minden kölcsönző már első jelentkezésekor elvinné a MKT szerinti országos átlagnak vehető 7,4-nyi "fejadag"-ját, akkor az egész évi tervezett könyvforgalomhoz elegendő volna 1000 olvasó, azaz havi 80-85. Kérdés, hogy ezek szerint 1000 és 7500 között szabadjárá tervezhetünk? Ha semmilyen előző adatunk nincsen, akkor igen. Ha van több-kevesebb adatunk, akkor ez a tervezési szabadság szűkül, és egyuttal pontosabbá válik. Pár éves saját vagy rokon vállalati tapasztalatok ebben a kérdésben is helyes alapot adnak a reális tervezéshez.

A konkrét esetben mindössze a hozzávetőleges kezdő állapot volt adott: a múlt év utolsó hónapjának cca 200 olvasója. Mivel az olvasók számának erőteljes növelése egyelőre nagyon fontos feladat, az 1956. évi olvasók számát a fentebb kapott nagyobb szám kb. háromnegyed részében szabtam meg. Így született az alábbi grafikon, ahol az évi összes olvasók száma 5460. Elvileg 1956-ra viszonylag több olvasó, kevesebb olvasónkénti kötetszám. Következő években kisebb foku növelés az olvasók számában, ill. a meglévők szilárd megtartása, párhuzamosan az egy olvasóra jutó kötetszám növelése.

Olvasók száma: 1956.

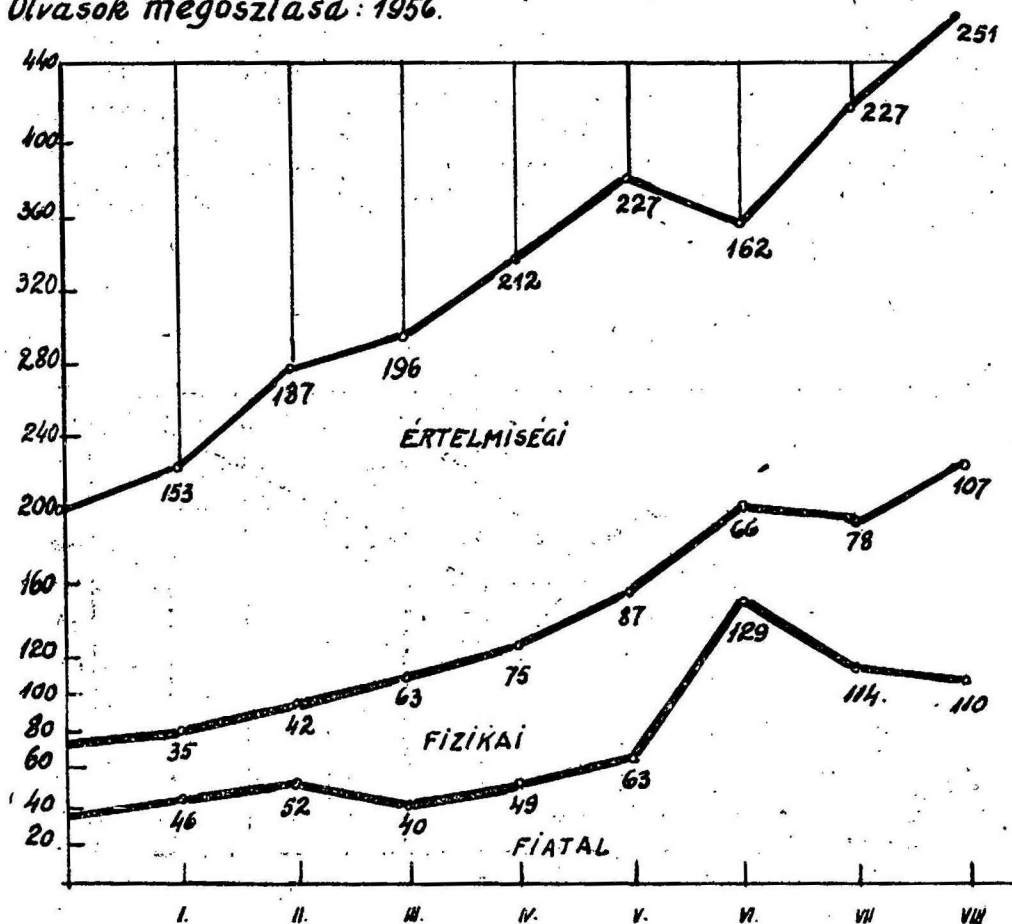

A tényleges kialakulást a könyvtáros és a fiókkönyvtárosok inkább spontán, mint különösebben tudatosított munkájára bíz-
tam. Az eredmények a terv-vonal közelében jelentkeznek, s a
bejegyzett számok az olvasókat /tehát nem az állandó olvasó-
kat/ jelentik. Az állandó olvasók számát azért sem tartjuk
nyilván, mert szakmai megállapodást várnánk a nyilvántartás
idejét illetően /fentebb említett 3, vagy 6 hó/.

3.4 Az olvasók megoszlása

Az olvasók megoszlásának tervezéséhez sehol nem talál-
tam használható támpontot. Ezért az 1956. évet első adatgyűj-
tésre szántam. Az eddig megfigyelt első nyolc hónap adatait
közlöm.

Olvasók megoszlása: 1956.

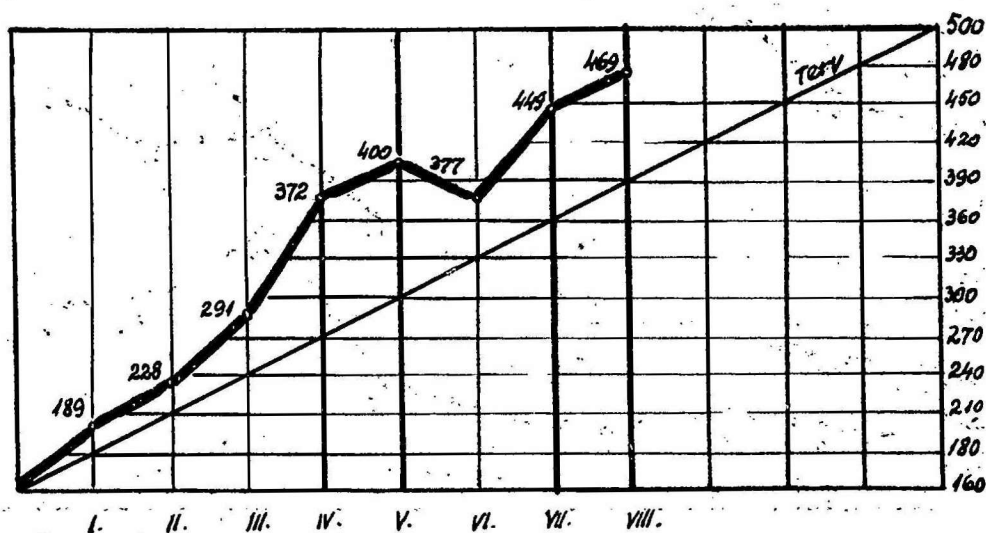

A grafikon azt mutatja, hogy az olvasók számának emelkedése részben a fizikai dolgozók köréből, méginkább a fiatal olvasók számának növekedéséből adódik, ami a valóban helyes tendencia; mert hiszen a fentebb említett "vastartalék" egzisztenciális okokból, ugyanis olvas. A könyvtáros munkája akkor jó, ha az értelmiségieket sem elhanyagolva, a fizikai és fiatal dolgozók minél szélesebb rétegeit kapcsolja be a műszaki könyvtár olvasótáborába.

3.5 A folyóiratolvasók száma

A folyóiratolvasók számának tervezésénél az 1955. év utolsó hónapjának 160 nyilvántartott olvasója és 1956. évre megrendelt folyóiratfélésegek száma állott rendelkezésre. A terv elkészítésénél 1956. évre szerény igényt tűztem ki elérendő célul, azt, hogy minden folyóiratot legalább három dolgozó olvassa el. Ebből az igényből adódott az alábbi tervgrafikon. A forgalmi statisztika vonala is azt látszik igazolni, hogy a követelmény szerény volt, tul lehetett teljesíteni. A folyóiratolvasók megoszlására is összegyűjtöttük az adatokat, amelyek nem térnek el különösebben a 3.4 pontban közöltektől, illetőleg nem térnek el olyan mérvben, hogy indokolt volna azt is közölni.

Folyóiratolvasók: 1956.

4. A munkaterv teljesítése

Munkatervek készítése kapcsán helyes a teljesítés módszeréről is szólni. Minden munkaterv többet és jobbat akar annál, ami az előző időszakban volt. Bármely többnek a teljesítéséhez több vagy jobb munka kell; új, a réginél jobb munkamódszerek szükségesek. Amikor a fenti forgalmi terveket célul tűztem, egyuttal kijelöltem a legfőbb forrást is, ahonnan a nagyobb teljesítményeknek táplálkozniuk kell. A könyvtárosnak társadalmi jellegű segítséghez kell folyamodnia, fiókkönyvtárak hálózatát kell kiépítenie. A könyvtáros sokkal eredményesebben és többet tud foglalkozni kevesebb számú fiókkönyvtárossal, mint a teljes olvasótáborral. Nincsen szó arról, hogy mesterségesen, erőszakosan mindenkit a fiókkönyvtárakhoz utaljunk, mindössze arról, hogy kényelmi és közelségi szempontok az olvasókat a jól ellátott fiókkönyvtárakhoz vonzzák. Alapvető feltétel, hogy a fiókkönyvtárak ki is tudják elégíteni az igényeket. Ez csak úgy képzelhető, ha a könyvtáros állandó kapcsolatot tart fiókkönyvtáraival, tájékoztatja őket, módszertanilag oktatja, felkelti igényeiket, ébrentartja érdeklődésüket, közölt kívánságaikat gyorsan kielégíti. Ez ennek a munkának a lényege és igazi tartalma. E nélkül az egész, ha úgy-ahogy működik is, nem sokkal több szürke adminisztrálgatásnál.

Természetesen a fiókkönyvtári hálózat feltétlen szükségessége csak abban – az egyébként tulnyomó – esetben áll fenn, ha kevés – vagy éppenséggel csak egy fő – a könyvtáros létszám. Ha van megfelelő létszám, a munkaszervezésnek egészen más, hatályosabb formái is ajánlhatók. Bár ilyen esetben is nagy segítséget adhatnak a fiókkönyvtárosok, mint elsőszámú propagandisták és aktívák.

5. Összefoglalás

A cikk elején kijelöltem, hogy a műszaki könyvtári munkatervezésnek csak pár, középfokúnak nevezhető témáját érintem. A cikket főleg módszertani mutatóul szántam, hogy a tervezési megfontolások legyenek és maradjanak minél egyszerűbbek, és igazolásul is, hogy a mértéktartó terv teljesíthető is. Valószínű, hogy egyes témákat már is lehetett volna tovább finomítani, mint pl. olvasók és állandó olvasók helyett, vagy mellett: kölcsönzők és helyben olvasók megkülönböztetés. Igen értékes volna szakmánként kimutatni, hogy a dolgozók hány %-a olvas stb. Féltő azonban, hogy a fontos és az értékes adatok és mutatók felfedezése messzire vinne. Oda, hogy a könyvtárosok statisztikusokká válnak. Ezért talán helyesen ítélem meg a dolgokat, amikor azt indítványozom, hogy központilag vizsgáljuk meg és tisztázzuk, hogy

- a/ melyek azok a témák, amelyekre a műszaki könyvtárok munkatervét készítsenek;
- b/ mi legyen ezeknek a fontossági sorrendje;
- c/ mely témák és mutatók azok, amelyekre csak adatokat kell gyűjteni;
- d/ pontosan magyarázzuk meg a fogalmakat, hogy a szolgáltatott adatok országos összevonása értékes legyen /még egyszer a fenti példák: olvasó, állandó olvasó, helyben olvasó, kölcsönző; kölcsönzési időtartamok, törlés az olvasók jegyzékéből stb./

Végül nem hallgathatom el a cikkben közölt terveknek azt a kezdetlegességét, hogy legfeljebb valami elérendő végeredményre törekszenek, és nem esett szó nagyobb időtartamokat átfogó átlagokkal való számolásról. Ez szintén a következő magasabb lépcsőfok lenne. Előbb azonban a fenti a/- d/ témák körét kellene határozottan és szűken megvonni, hogy a könyvtárosok minimális időráfordítással egyértelmű és országosan is könnyen gyűjthető adatokat szolgáltatassanak. Az lenne a cél, hogy ezen a "középfokon" egyszerűen és gyorsan szolgáltathatóak legyenek az adatok, hogy a könyvtárosok minden idejüket elsősorban a magasabbfokunak jelölt, az olvasókat és a termelést szolgáló feladataik ellátására fordíthassák.

Széll Sámuel

- x - x - x - x -